

Nr 287.

Av herr **Bergman**, *i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående forskarstipendier för docenter vid universiteten och karolinska institutet.*

I Kungl. Maj:ts proposition nr 140 föreslås inrättande av 12 »forskarstipendier», 6 vid Uppsala och 5 vid Lunds universitet samt 1 vid Karolinska institutet.

Framställningen är närmast föranledd av docentföreningen i Lund, som förlidet år framförde vissa önskemål åsyftande bättre möjligheter än de, som erbjuda sig enbart genom de nuvarande docentstipendierna att åt forskningen bevara verkligt framstående krafter. De hörda akademiska myndigheterna ha i sina utlåtanden företett rätt skiftande meningar, men om en sak ha dock alla varit ense: att det nya uppslaget icke borde utmynna i en försörjningsanstalt för överblivna docenter, utan att stränga garantier borde stadgas i syfte att endast den alldeles särskilt framstående vetenskapliga kapaciteten uppmuntrades. Denna synpunkt har även Kungl. Maj:t velat beakta, men då det gäller att i konkret praxis omsätta teorin, finner statsrådet att den utomordentliga kvaliteten skulle kunna anses styrkt till och med om den sökande docenten endast av majoriteten, alltså icke ens med nödvändighet enhälligt, inom en sakkunnig nämnd blivit förklarad kompetent till professur i sitt ämne. Det framgår av statsrådets i övrigt uppdragna riktlinier, att forskarstipendierna i regel skulle tilldelas för tre högst sex år samt vara avsedda för sådana docenter, som redan i sex år innehaft docentstipendium. Då en docent väl i regel innehaft sin docentur något eller några år innan han kunnat erhålla docentstipendium, skulle en kandidat till ett forskarstipendium sannolikt i allmänhet ha bakom sig en kanske 10-årig docentperiod. Skulle han efter så lång vetenskaplig verksamhet vid ett universitet icke kunnat uppnå en av sakkunnig nämnd enhälligt erkänd professorskompetens, eller till äventyrs enhälligt, men blott med tvekan erkänd sådan, så förefaller det som om staten icke borde vara skyldig att med någon extraordinär belöning uppmuntra hans fortsatta vetenskapliga verksamhet. En sådan aspirant kan näppeligen anses ha styrkt vare sig sådana »utomordentliga vetenskapliga kvalifikationer», som docentföreningen i sin skrivelse med rätta ansåg böra vara *conditio sine qua non* för de nya docentstipendier den påyrkade eller den »verkliga framstående vetenskapliga skicklighet», som statsrådet för sin del anser böra förutsättas som villkor för forskarstipendiums erhållande.

En fullt otvetydig och av sakkunnignämnden enhälligt erkänd professorskompetens synes alltså böra vara ett oundgängligt villkor.

Bihang till riksdagens protokoll 1926. 3 saml. 78 häft. (Nr 287—288.)

Även en annan viktig synpunkt, till vilken jag nu övergår, är i den kungliga propositionen obeaktad. Närmaste anledning till förslaget framläggande har visserligen varit en önskan att bereda docenter, som befinna sig i ogynsam befodringskonjunktur, en lättnad och uppmuntran, men huru behjärtansvärd denna synpunkt än är, måste den givetvis dock underordnas den högre och viktigare synpunkten att framför allt tillgodose forskningens eget intresse i så måtto att garantier vinnas för att den vetenskapligt skickligaste icke får stå tillbaka för den mindre kvalificerade. Detta ur både vetenskapens och rättvisans synpunkt oeftergivliga krav skulle bäst tillgodoses, om konkurrensen icke inskränktes till docenter utan, liksom konkurrensen om professurerna, stode öppen för alla till professur obefordrade vetenskapsidkare inom de vetenskapsområden, som äro representerade vid universiteten, även om dessa forskare icke innehava docentur.

Det har ju icke så sällan inträffat, att utom docenternas krets stående vetenskapsmän vid konkurrens om universitetsprofessurer icke blott enhälligt utan även utan tvekan och någon gång in amplissima forma förklarats kompetenta till professur. Utom flera kända exempel från läroverkslärarnas krets må erinras om fallet A. Vannérus, en professorskompetent och vetenskapligt originell filosof, som för sitt livsuppehälle under en hel mansålder varit hänvisad till arbete på ett rent praktiskt område helt och hållet utanför hans vetenskap. När så inträffar, visar en sådan kompetensförklaring en så mycket beaktansvärdare vetenskaplig kvalifikation, som den vanligen förvärvats genom ett brinnande vetenskapligt intresse, som underhållits och gjorts vetenskapligt fruktbarande trots hindret av ett krävande arbete utanför vetenskapens rämärken, medan ett docentstipendiums innehavare haft förmånen att få ägna sig mera uteslutande åt vetenskapen. Antag att en konkurrens om professur stått mellan två ungefär jämnåriga forskare, av vilka den ene av ekonomiska skäl måst avstå från att efter vunnen doktorsgrad söka förvärva docentur vid universitetet och därför varit hänvisad till läroverkslärarekallet eller annan verksamhet, under det den andre genom gynnsammare ekonomiska konjunkturer kunnat stanna som docent och avvakta ett med tiden tillgängligt docentstipendium. Antag vidare att den förre, som icke varit docent men det oaktat vid sidan av sitt förvärvsarbete utgivit värdefulla vetenskapliga arbeten, vid professurkonkurrensen befinnes överlägsen den senare och erhåller enhällig kompetensförklaring, avgiven utan tvekan, medan docenten erhåller en icke enhällig eller med tvekan avgiven sådan. Vi antaga i detta fall, att ingendera av de nämnda båda konkurrenterna erhållit professuren, när det fanns en tredje sökande, som var otvetydigt överlägsen båda. Antag nu vidare, att docenten, som, även med en sådan något omstridd professurkompetens, enligt statsrådets föreslagna regler dock skulle vara berättigad till ett forskarstipendium, erhåller ett sådant, medan hans mer kvalificerade konkurrent om professuren skulle uteslutas från konkurrensen om ett sådant, därför att han ej tillhör docentkåren. I ett dylikt, ingalunda blott teoretiskt tänkbart fall skulle alltså forskningens eget självklara intresse ha åsidosatts.

Sådana fall skulle i verkligheten lätt kunna inträffa, även om det medgives, att de enligt sakens natur icke kunna vara vardagliga. Om konkurrens-
möjligheten utsträcker utom docentkretsen, skulle säkerligen forskarstipendierna dock i flertalet fall komma att tillfalla docenter, på samma sätt som vid den fria konkurrensen om professorer de flesta lyckosamma sökande äro docenter. En fri konkurrens om forskarstipendierna skulle sålunda med säkerhet icke leda till docenternas undanträngande, men den skulle medföra en ytterligare garanti för att endast den verkligt högt kvalificerade skickligheten premierades. Till undvikande av missbruk borde stadgas, att därest en icke-docent, som innehar avlönad annan ställning, skulle efter ansökan erhålla ett forskarstipendium, han vore skyldig att för den tid han innehade detta avstå från sina avlöningsförmåner. Härigenom vunnas en garanti, att han under den tid han åtnjöte forskarstipendiet uteslutande ägnade sig åt sina forskningsuppgifter, och en prøvosten på äktheten av hans vetenskapliga intresse. För en lektor t. ex. skulle en sådan anordning icke innebära någon ekonomisk lockelse, men för sådana lektorer, vilkas vetenskapliga intressen vore så starka, att de övertunne de ekonomiska synpunkterna — givetvis alltid ett fåtal — skulle möjligheten till en treårig rent vetenskaplig verksamhet med frihet från tjänst och lön men med nödtorftigt stöd av forskarstipendiet vara värdefull. En annan garanti mot missbruk till docenternas förfång kunde stadgas därigenom, att viss åldersgräns fixerades för rätt att söka forskarstipendium.

Enligt mitt förmenande är tendensen att skarpt avgränsa docentkåren och för den de facto allt mer monopolisera de vetenskapliga arbetsmöjligheterna icke lycklig. Statsmakterna ha bl. a. genom att för lektorer kräva samma vetenskapliga utbildning som för docenter och genom den gamla föreskriften, att läroverkens redogörelser tid efter annan böra åtföljas av vetenskapliga publikationer av rektor eller annan lärare, förutsatt vetenskaplig verksamhet även bland gymnasiallärarna.

Genom den successivt stegrade tjänstgöringstiden vid läroverken har denna intention fullföljande i praktiken väl försvårats men erfarenheten visar dock, att vetenskapligt intresse och aktivt vetenskaplig verksamhet alltjämt i viss utsträckning är till finnandes vid våra läroverk. Åtskilliga av dess nu levande lärare ha mer än en gång vunnit enhälliga kompetensförklaringar vid konkurrens om professorer, och flera exempel finnas även i våra dagar på övergång från läroverks- och seminarieläraretjänst till universitetsprofessur. Det är av vikt, att möjligheterna till sådan befordran icke ytterligare försvåras.

Inom de praktiska förvärvsyrkena och även inom den civila ämbets- och tjänstemannavärlden på många områden har i regeln dugligheten öppen väg till allt bättre ställning; allt efter visad skicklighet kan den framstående förmågan nå allt ansvarsfullare poster. Det borde i möjligaste mån vara så även inom undervisningsväsendet, där tvärtom en tendens till isolering olika grupper emellan kunnat förmärkas. Befordringsmöjligheterna äro få och även den bästa känner sig slagen till slant. Det borde icke vara så. En folkskollärare borde kunna ha möjlighet att få utbilda sig vidare och uppnå

kompetens till läroverkstjänst, för läroverksadjunkten borde väg öppnas att kvalificera sig till lektorat, för lektorer med vetenskaplig håg och förmåga borde vägen till fortsatt forskning icke stängas. Ett sätt att i någon mån främja ett sådant syfte utan att ådraga statsverket någon ökad kostnad är öppnandet av konkurrensen till forskarstipendierna. Om det ovannämnda villkoret (avstående från alla löneförmåner under stipendieåren) stipulerades, skulle staten icke blott ingenting förlora utan tvärtom göra en ekonomisk vinst, i det skillnaden mellan den ordinaries inhiherade lön och vikariens avlöning under de tre stipendieåren inbesparades åt statsverket.

Det vore enligt min mening ur flera synpunkter önskvärt, att en större växelverkan ägde rum mellan läroverk och universitet även på det sätt, att docenter, som icke längre kunde påräkna docentstipendium, finge för någon tid övergå till läroverken och att denna tjänstgöring finge tillräknas dem som tjänstemerit om de sedan sökte professor, samtidigt med att lektorer eller andra kvalificerade vetenskapligt utbildade lärare finge konkurrera om forskarstipendier och, om de lyckades i konkurrensen, under någon tid för fortsatt vetenskaplig forskning vistas vid de egentliga forskningshårdarna.

Med en sådan modifikation av reglerna för forskarstipendier borde — vilket även ur andra synpunkter påyrkats från akademiskt håll — det av statsrådet föreslagna villkoret om forskarstipendiernas bindande vid viss akademisk undervisningsskyldighet bortfalla.

Med hänvisning till vad sålunda anförts, får jag hemställa,

att riksdagen måtte med huvudsakligt bifall till Kungl. Maj:ts proposition nr 140 om forskarstipendier uttala önskvärdheten av att konkurrensen om dessa nya stipendier måtte i forskningens eget intresse och i analogi med professurkonkurrensen stå öppen utom för docenter även — inom en viss åldersgräns — för andra till professur obefordrade idkare av de vetenskaper, som äro representerade vid universiteten och Karolinska institutet.

Stockholm den 16 mars 1926.

J. Bergman.